



ગુજરાતના પરિવહન ક્ષેત્રનું આંકડાકીય વિશ્લેષણ

૧. પ્રસ્તાવના

માનવજાતીએ પોતાની મુશ્કેલીઓના નિરાકરણ માટે હંમેશા વિચારશીલ રહેવાનું પસંદ કરેલ છે. જે વિચારોએ તેને અન્ય જીવો કરતા અલગ તારવી કાઢ્યો છે. જેમાંથી એક આવન-જાવન માટેની મુશ્કેલીઓના નિરાકરણ માટે તેને ગાડા થી લઈ વિમાન સુધીની પ્રગતિ કરી છે જેથી કાર્ય કરવામાં અને આવન-જાવનમાં સરળતા રહે. પરિવહન ક્ષેત્રના વિકાસ માટે એક બીજુ જવાબદાર કહી શકાય તેવો કારણ એ પણ છે કે ઉત્પાદન ક્ષેત્રે શ્રમિકો, સાધનો, કાચો માલ, યંત્રો કે અન્ય ઉપયોગી હોય તેવી વસ્તુઓની સરળતાથી એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે પહોંચાડવાનું કામ વાહન વ્યવહાર દ્વારા જ શક્ય છે. પરિવહનનો સાદી ભાષામાં અર્થ કરીએ તો એ જ થાય કે એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે વહન.

૨. પરિવહનનાં માધ્યમો અને સાધનો

પરિવહન માટે બે બાબતો આવશ્યક છે એક માધ્યમ અને બીજી કે વહન કરવા માટેનું સાધન. રેલ્વે, રસ્તા, જળવ્યવહાર, હવાઇવ્યવહાર અને પાઇપલાઇન માધ્યમ છે જ્યારે ટ્રેન, ટ્રક, બસ, હેલિકોપ્ટર, વિમાન, બોટ, જહાજ, પાઇપલાઇન વગેરે સાધનો છે. પ્રદેશોની ભૌગોલિક સ્થિતિ પ્રમાણે પણ પરિવહન જુદી જુદી રીતે થતુ જોવા મળે છે. વાહનવ્યવહારને જુદા જુદા પાંચ વિભાગમાં વિભાજિત કરી શકાય છે. (૧) રેલવે, (૨) રસ્તા, (૩) જળમાર્ગ, (૪) હવાઇમાર્ગ, (૫) પાઇપલાઇન. આ દરેકની આંકડાઓની સાથે સંક્ષિપ્તમાં સમજૂતિ નીચે મુજબ છે.

૨.૧ રેલવે

ભારતમાં રેલવેની શરૂઆત ૧૮૫૩માં મુંબઇ અને થાણા વચ્ચે (૨૨ માઇલ) ની યાત્રા દ્વારા થયો હતો. શરૂઆતમાં અંગ્રેજોની ખાનગી કંપનીઓ દ્વારા રેલવેનું સંચાલન થતુ હતુ. ૧૯૨૫માં ભારત સરકારે પહેલી વખત ખાનગી રેલવે કંપનીને પોતાની હસ્તક લીધી ત્યારે સૌથી પહેલુ વિદ્યુત એન્જિન ભારતીય રેલવેમાં પ્રયોજાયુ હતુ. ૧૯૪૪ સુધીમાં બધી ખાનગી રેલવે કંપનીઓને સરકારે પોતાના હસ્તક કરી લીધી. આજે દેશના સૌથી મોટા જાહેર સાહસ તરીકે રેલવે જોવા મળે છે.

ગુજરાતમાં ૧૮૫૫માં ઉત્તરાણ થી અંકલેશ્વર વચ્ચે (૪૬.૪ કિમી) રેલવેની શરૂઆત થઇ. ગુજરાતમાં ત્રણ પ્રકારના રેલમાર્ગ જોવા મળે છે, બ્રોડ ગેજ, મીટર ગેજ અને નેરો ગેજ.

ગુજરાતમાં રેલવેમાર્ગને લગતી આંકડાકીય વિગતો નીચે મુજબ છે.

સારણી-1 ગુજરાતમાં ગેજ પ્રમાણે રેલવેની લંબાઈ (કિ.મી.માં)

વર્ષ	બ્રોડ ગેજ	મીટર ગેજ	નેરો ગેજ	કુલ
૨૦૦૭-૦૮	૩૧૦૦.૦૧	૧૩૬૪.૧૯	૭૮૬.૬૭	૫૨૫૦.૮૭
૨૦૦૮-૦૯	૩૧૯૨.૫૮	૧૩૬૪.૨૭	૭૭૧.૪૧	૫૩૨૮.૨૬
૨૦૦૯-૧૦	૩૧૮૫.૬૨	૧૧૯૧.૮૫	૬૨૧.૭૦	૪૯૯૯.૧૭
૨૦૧૩-૧૪	૩૫૦૬.૫૫	૧૧૯૧.૭૭	૫૫૮.૯૦	૫૨૫૭.૧૭

(સ્ત્રોત: Railway Board, M/O Railways, GOI, New Delhi & Socio-Economic Review, Gujarat State, 2014-15)

ઉપરોક્ત કોષ્ટક પરથી જાણી શકાય કે રેલવેમાં સૌથી વધુ લંબાઈ બ્રોડ ગેજની છે જ્યારે નેરો ગેજની ઓછી છે. કુલ લંબાઈમાં પણ વધારો ઘટાડો થતો રહે છે. મીટર ગેજ અને નેરો ગેજ લાઇનની લંબાઈમાં ઘટાડો થયેલ છે જ્યારે બ્રોડ ગેજમાં વધારો થયો છે.

૨.૨ રસ્તા

ભારત ૭ લાખ ગામડાઓનું બનેલ દેશ છે અને ગુજરાત ૧૮ હજાર ગામડાઓનું બનેલ રાજ્ય છે. આ ગામો સુધી રેલવેમાર્ગ પહોંચાડવો એ સરળ નથી માટે શહેરો, ગામો, શેરીઓ, ફળીયાઓ વગેરેના વિકાસ માટે સરળતા ખાતર રસ્તાઓ જરૂરી છે કારણે ગંદકી કે અન્ય પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરવા માટે રસ્તા જરૂરી છે. વ્યક્તિગત રીતે જોઈએ ઓત વ્યક્તિ શ્રમિક હોય કે ખેડૂત, ઉદ્યોગપતિ, નેતા કે કોઈ પણ હોય પણ તેને એક સ્થળે થી બીજા સ્થળે જવા માટે રસ્તાઓ ઉપયોગી છે.

ગુજરાત રાજ્યની જુદા જુદા વર્ષોની રસ્તાઓની આંકડાકીય વિગત નીચે મુજબ છે.

સારણી-2 ગુજરાતમાં ધોરી માર્ગ પ્રમાણે રસ્તાઓની લંબાઈ (કિ.મી.માં)

વર્ષ	રાજ્ય ધોરી માર્ગ	રાજ્ય ધોરી માર્ગ	રસ્તાઓની લંબાઈ
૨૦૦૧	૨૩૮૨	૧૯૧૨૯	૭૩૬૧૯
૨૦૦૩	૨૩૫૪	૧૯૧૭૫	૭૩૯૦૩
૨૦૦૫	૨૬૪૭	૧૮૮૬૩	૭૩૬૩૧
૨૦૦૭	૩૨૪૪	૧૮૬૨૫	૭૪૦૬૪
૨૦૦૮	૩૨૪૪	૧૮૪૪૭	૭૪૧૧૨
૨૦૦૯	૩૨૪૫	૧૮૪૬૦	૭૪૧૧૭
૨૦૧૦	૩૨૬૨	૧૮૪૨૧	૭૭૨૬૫
૨૦૧૨	૩૨૬૨	૧૮૫૦૬	૭૮૫૫૮

સ્ત્રોત : Roads and buildings Department, Gujarat State, Gandhinagar અને Socio-Economic Review, Gujarat State,

(2014-15)

ગુજરાત રસ્તાઓની લંબાઈમાં ૨૦૦૧ થી ૨૦૧૨ના સમયગાળા દરમિયાન વધારો થયેલ જોવા મળે છે. રાષ્ટ્ર ધોરી માર્ગમાં પણ વધારો થયેલ છે. જ્યારે ૨૦૦૧ થી ૨૦૦૩માં વધારો થયો જ્યારે ૨૦૦૩ થી ૨૦૧૦ સુધી ઘટાડો થયેલ છે જે પાછો ૨૦૧૨માં વધારો થયેલ જોવા મળે છે. આમ રાજ્ય ધોરી માર્ગના પ્રમાણમાં વધ-ઘટ થતી જોવા મળે છે.

ગુજરાત રાજ્યના જુદા જુદા જિલ્લાઓના આધારે રસ્તાઓની લંબાઈ નીચે મુજબ દર્શાવી શકાય.
સારણી-૩ ગુજરાત રાજ્યના જુદા જુદા જિલ્લાઓના રસ્તાઓની લંબાઈ

(વર્ષ-૨૦૧૦ના સંદર્ભે)

જિલ્લાનું નામ	રસ્તાની લંબાઈ (કિમીમાં)
કચ્છ	૫૭૩૭
સાબરકાંઠા	૫૧૨૩
વડોદરા	૩૭૬૬
અમદાવાદ	૩૭૦૦
સુરત	૨૪૬૨
ગાંધીનગર	૨૦૭૦
પોરબંદર	૮૬૧
ડાંગ	૮૨૫

(સ્ત્રોત: Roads and Buildings Department, Gujarat State, Gandhinagar)

ગુજરાતમાં કચ્છ જિલ્લો અન્યની સરખામણી રસ્તાઓની સૌથી વધારે લંબાઈ ધરાવે છે જ્યારે ડાંગ સૌથી ઓછી લંબાઈ ધરાવે છે.

અગાઉ જણાવ્યું તે પ્રમાણે પરિવહન ક્ષેત્ર પર માધ્યમની સાથે વહનનું સાધન પણ જવાબદાર છે માટે વહનના સાધનોની આંકડાકીય રજૂઆત આ પ્રમાણે છે.

સારણી-૪ ૨૦૧૪-૧૫માં ગુજરાતમાં વ્હીકલનું પ્રમાણ (સંખ્યામાં)

વાહનનું નામ	વ્હીકલનું પ્રમાણ
ટુ વ્હીકલ	૧૩૧.૮૯ લાખ
કાર, જીપ	૨૩૦૮૮
થ્રી વ્હીકલ	૧૩૬૫૦૨
ભારવાહક વાહનો	૩૬૯૮૯
ટ્રેક્ટર	૧૮૮૭૧
ટ્રેલર્સ	૬૦૩૭

(સ્ત્રોત: Socio-Economic Review, Gujarat State, 2014-15)

આમ ઉપરોક્ત કોષ્ટક પ્રમાણે ગુજરાતમાં વર્ષ ૨૦૧૪-૧૫માં જુદા જુદા સાધનોનું પ્રમાણ જોવા મળે છે.

૨.૩ જળમાર્ગ

જેમ ભારતભર બંદરોનું સંચાલન પોર્ટ ટ્રસ્ટ ઓફ ઇન્ડિયા(PTI) કરે છે તેમ ગુજરાતમાં ૧૯૮૨ થી **Gujarat Maritime Board (GMB)** ની સ્થાપના **Gujarat Maritime Board Act,1981** થકી કરવામાં આવી જેનાથી ગુજરાતના બંદર ક્ષેત્રનો વિકાસ થાય અને તે ધમધમતા થાય. ગુજરાતમાં ૧૧ મધ્યમ કક્ષાના, ૨૯ લઘુ બંદરો આવેલ છે અને સૌથી મોટું બંદર કંડલા છે. નાના અને મધ્યમ બંદરો દ્વારા થતી માલની હેરફેર ૨૦૧૩-૧૪ના વર્ષમાં ૩૦૯૯.૪૬ લાખ ટન હતી અને વર્ષ ૨૦૧૪-૧૫માં (જાન્યુઆરી ૨૦૧૫ પહેલા) ૨૮૫૪.૨૫ લાખ ટન જોવા મળે છે. હાલમાં મોટા બંદર તરીકે કંડલા બંદરના વિકાસ માટેના કામો ચાલી રહ્યા છે.

(સ્ત્રોત: Socio-Economic Review, Gujarat State, 2014-15)

૨.૪ હવાઇમાર્ગ

ભારતમાં નાગરીક હવાઇ પરિવહન વિમાનની શરૂઆત ૧૯૨૭માં થઇ. ૧૯૫૩માં ભારત સરકારે હવાઇ પરિવહન નિગમ કાયદો પસાર કર્યો જેના અંતર્ગત આંતરિક પરિવહન માટે ઇન્ડિયન એરલાઇન્સ કોર્પોરેશન અને બાહ્ય પરિવહન માટે એર ઇન્ડિયા ઇન્ટરનેશનલની સ્થાપના થઇ.

ગુજરાતમાં ૧૭ એરપોર્ટ, ૧૧ એરફિલ્ડ અને ૨૦૮ હેલિપેડ છે. ૨૬, જાન્યુઆરી ૧૯૯૧ થી ગુજરાતના અમદાવાદના ‘સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ હવાઇ મથક’ને આંતરરાષ્ટ્રીય હવાઇ મથકનો દરજ્જો અપાયો.

ગુજરાતમાં સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય હવાઇ મથકો આવેલ છે જેની ૨૦૧૩-૧૪ આંકડાકીય વિગતો પરથી જાણી શકાય છે. જેમા વિમાન પ્રસ્થાન, જનાર અને આવનાર પેસેન્જરની સંખ્યા અને માલની હેરફેરની વિગતો દર્શાવેલ છે.

સારણી-૫ સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય વિમાન મથકોની આંકડાકીય વિગત
(વર્ષ ૨૦૧૩-૧૪ના સંદર્ભમાં)

હવાઇ મથકો	વિમાન પ્રસ્થાન (સંખ્યા)	પેસેન્જરની સંખ્યા		માલની હેરફેર (ટનમાં)	
		જનાર	આવનાર	નિકાસ	આયાત
સ્થાનિક મથકો	૫૦૩૭૨	૨૫૨૭૧૦૦	૨૫૦૭૦૪૦	૨૧૪૬૮	૧૬૮૬૨
આંતરરાષ્ટ્રીય મથક	૭૫૪૨	૫૨૦૦૦૦	૪૬૮૧૯૪	૧૦૫૭૦	૫૧૩૫
કુલ	૫૭૯૧૪	૩૦૪૭૧૦૦	૨૯૭૫૨૩૪	૩૨૦૩૮	૨૨૦૨૭

(સ્ત્રોત: Socio-Economic Review, Gujarat State, 2014-15)

૨.૫ પાઇપલાઇન

પાણી, કુદરતી ગેસ અને ખનીજ તેલની સરળતાથી હેરફેર કરવા માટે પાઇપલાઇન એ સૌથી સરળ અને અડચણ વગરનું માર્ગ છે. ગુજરાતમાં કેવડિયા થી કચ્છ સુધી પાણી પહોંચતું કરવા પાઇપલાઇનનો માર્ગ અપનાવવા આવેલ. ભારતમાં પેટ્રોલિયમ પેદાશો અને કુદ ઓઇલની વ્યવસ્થા ઇન્ડિયન ઓઇલ કોર્પોરેશન અને કુદરતી ગેસની હેરફેરની વ્યવસ્થા ગેસ એથોરિટી ઓફ ઇન્ડિયા સંભાળે છે.

ગુજરાતમાં જુદા વર્ષોમાં પાઇપલાઇન થકી કુડ ઓઇલ અને કુદરતી ગેસની થયેલ હેરફેરનું પ્રમાણ નીચેના કોષ્ટક પરથી દર્શાવી શકાય.

સારણી-6 કુડ ઓઇલ અને કુદરતી ગેસની થયેલ હેરફેરનું પ્રમાણ દર્શાવતું કોષ્ટક

વર્ષ	ઓઇલ (મિલિયન ટનમાં)	ગેસ (મિલિયન ઘન મીટરમાં)
૨૦૦૦-૦૧	૫.૭૦	૨૧૧૪.૭૮
૨૦૦૫-૦૬	૪.૩૬	૧૬૮૩
૨૦૦૯-૧૦	૭.૬૧	૧૩૨૯.૨૧

(સ્ત્રોત: Socio-Economic Review, Gujarat State, 2014-15)

આમ, ઓઇલની હેરફેરમાં વધ-ઘટ થતી જોવા મળે છે જ્યારે ગેસની હેરફેરમાં ઘટાડો થયો છે.

૩. ગુજરાતના અંદાજપત્રમાં પરિવહન ક્ષેત્રનો ફાળો

૩.૧ ગુજરાતના પરિવહન ક્ષેત્રની આવક

પરિવહન ક્ષેત્ર દ્વારા ગુજરાતને જુદા જુદા વર્ષોમાં જે મહેસૂલી આવક પ્રાપ્ત થઇ છે તે વાહનો પરના કર અને માલ અને ઉતારૂઓ પરના કરમાંથી પ્રાપ્ત થઇ છે. જેની આંકડાકીય રજૂઆત આ પ્રમાણે છે

સારણી-7 પરિવહન ક્ષેત્રમાંથી પ્રાપ્ત થયેલ આવક (રૂ. કરોડમાં)

વર્ષ	વાહનો પર કર	માલ અને ઉતારૂ પર કર
૨૦૧૧-૦૧૨	૨૨૫૧.૦૩	૨૦૮.૩૪
૨૦૧૨-૧૩	૨૨૭૬.૨૬	૨૧૦.૫૮
૨૦૧૩-૧૪	૨૨૮૨.૮૧	૮૩૩.૫૬
૨૦૧૪-૧૫ (સુ.અં)	૨૫૮૯.૧૫	૨૧૫.૬૩
૨૦૧૫-૧૬ (બ.અં)	૩૦૦૦.૦૦	૧૩૫.૦૦

(સ્ત્રોત : સંક્ષિપ્ત અંદાજપત્ર, ૨૦૧૫-૧૬ અને ૨૦૧૬-૧૭)

ઉપરોક્ત કોષ્ટક પરથી તારવી શકાય કે પરિવહન ક્ષેત્રની આવકમાં વધારો થયેલ જોવા મળે છે.

૩.૨ ગુજરાતના પરિવહન ક્ષેત્રનું ખર્ચ

અંદાજપત્ર અન્વયે પરિવહન ક્ષેત્ર પાછળ ખર્ચ એ વિકાસલક્ષી ખર્ચમાં આર્થિક સેવાઓ પાછળનો ખર્ચ છે જુદા જુદા વર્ષમાં પરિવહનક્ષેત્ર પાછળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા કરવામાં આવેલ મહેસૂલી અને મૂડી ખર્ચના આંકડા નીચે મુજબ છે.

સારણી-૪ ગુજરાતના પરિવહન ક્ષેત્રનું ખર્ચ (રૂ. કરોડમાં)

વર્ષ	મહેસૂલી ખર્ચ	મૂડી ખર્ચ
૨૦૧૧-૧૨	૩૩૭૭.૬૭	૨૩૧૮.૫૮
૨૦૧૨-૧૩	૩૮૨૯.૬૯	૩૩૩૩.૮૧
૨૦૧૩-૧૪	૩૭૫૬.૨૧	૩૬૨૪.૫૧
૨૦૧૪-૧૫	૪૪૯૦.૭૬	૩૨૭૮.૦૯
૨૦૧૫-૧૬ (સુ.અં)	૪૧૧૯.૯૫	૨૯૯૨.૮૫
૨૦૧૬-૧૭ (બ.અં)	૪૨૯૭.૩૧	૩૭૨૦.૪૬

(સ્ત્રોત: સંક્ષિપ્ત અંદાજપત્ર, ૨૦૧૫-૧૬ અને ૨૦૧૬-૧૭)

૨૦૧૧-૧૨ ની સરખામણીએ વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ના અંદાજપત્રમાં પરિવહન ક્ષેત્રના મહેસૂલી અને મૂડી બન્ને પ્રકારના ખર્ચમાં વધારો થયો છે.

૪. સમીક્ષા

આમ, ગુજરાત રાજ્યએ પરિવહન ક્ષેત્રમાં સારા પરિણામ હાંસલ કરવા માટે ખર્ચમાં વધારો કરેલ હોવાનું જોવા મળે છે જે બાબત ૨૦૧૧-૧૨ના વર્ષના ખર્ચની સાથે ૨૦૧૫-૧૬ના વર્ષના ખર્ચની સરખામણી કરતા જણાય છે કે ગુજરાતના અંદાજપત્રમાં પરિવહન ક્ષેત્રના મહેસૂલી અને મૂડી બન્ને પ્રકારના ખર્ચમાં ૨૩૨૧.૫૨ કરોડનો વધારો થયો છે જેની સામે પરિવહનના માધ્યમોમાં ખાસ વધારો થયેલ નથી. બીજી તરફ સાધનોમાં જે વધારો થયો છે તે વ્યક્તિઓની આવક પર આભારી છે. તદુપરાંત ગુજરાતમાં હાલમાં પણ ઘણા અંતરિયાળ વિસ્તારો સુધી રસ્તાઓ પહોંચ્યા નથી જેના કારણે આવા વિસ્તારો વિકાસથી વંચિત રહી જતા હોય છે ખાસ કરીને તેમાં આદિજાતી વિસ્તારોનો સમાવેશ થાય છે. બીજું કે આવા વિસ્તારોની ભૌગોલિક સ્થિતિ એવી હોય છે કે ત્યાં પરિવહનક્ષેત્રનો વિકાસ શક્ય નથી પણ આવું વિચારી તેવા વિસ્તારોને વિકાસથી વંચિત રાખી શકાય નહિ. સરકારની ઘણીખરી યોજનાઓ જેમકે આપનો તાલુકો વ્રાઈબ્રન્ટ તાલુકો, આયોજનપંચ, સંસદ સભ્યના કામો, ધારાસભ્યના કામોમાં પણ પરિવહનક્ષેત્ર પર વિશેષ ભાર આપવામાં આવે છે. આ કામગીરીને હજી વિકાસિત કરી પરિવહનક્ષેત્ર ટકાઉ વિકાસનાં પરિણામો હાંસલ કરી શકાય.

સંદર્ભસૂચિ

- I. સંક્ષિપ્ત અંદાજપત્ર ૨૦૧૫-૧૬ અને ૨૦૧૬-૧૭, ગુજરાત રાજ્ય, અર્થશાસ્ત્ર અને આંકડાશાસ્ત્ર નિયામકની કચેરી, ગાંધીનગર, અંદાજપત્ર પ્રકાશન નં-૩૩.
- II. Socio-Economic Review, Gujarat State, 2014-15, Directorate of Economics and Statistics, Gov. of Gujarat, Gandhinagar.
- III. Basic Transport Statistics Gujarat, 2009-10, Directorate of Economics and Statistics, Gov. of Gujarat, Gandhinagar.

- IV. Statistics Abstract of Gujarat State, 2012, Directorate of Economics and Statistics, Gov. of Gujarat, Gandhinagar.
- V. Statistical Outline Gujarat State, 2013, Directorate of Economics and Statistics, Gov. of Gujarat, Gandhinagar.
- VI. Directorate of Economics & Statistics, www.gujecostate.gov.in, 12:45pm, 7/10/2016.

મોહંમદસઈદભાઈ અ. કુરેશી

સંશોધન મદદનીશ

મૂલ્યાંકન કાર્યાલય

ગાંધીનગર

Copyright © 2012 - 2016 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat